ЛНБ ім. В. Стефаника
00315475 (Р)

Ш3(2=11с)-615,10

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України
СВЦ 1376

Квестіонар

для збираня місцевих переказів.

Місцеві перекази, такі, що вяжуть ся з певними місцями, селами та особами, творять визначну часть народознавства. В них, можна сказати, лежить поезія кождої околиці, кождого села і кождого кутка в селї чи в містї. В них знайдуть ся і слїди історичних переказів і продукти народнього вірування або народньої етимольоґії та мітольоґії. В нашім краю нема такого села і такого кута, лїса, болота, озера чи потока, щоб з ним не вязала ся якась назва і якесь толковане тої назви. Зібране і списане тих льокальних, місцевих назв і їх народніх толковань може кинути богато нового світла і на розвій нашої народньої душі та психольоґії і на минувшину поодиноких сїл та місцевостий. Доси у нас не звертано уваги на ті многоцінні традиції, а властиво звертали на них невеличку увагу такі люди, як І. Вагилевич, А. Петрушевич, кан. Никорович, та на жаль зібрані ними матеріяли або не були ніколи опублїковані, або втоплені (А. Петрушевичем) у безвістях його Словаря, що пересланий до петербурської Академії Наук жде там і певно не швидко дождеть ся (правдоподібно задля свойого хаотичного стану й ніколи не дождеть ся) наукового обробленя і визисканя, або появили ся в друку в дрібних друках та принагідних нотатках, прим. у редаґованих Никоровичем перемиських Шематизмах 1879—80 років, та й то лише для невеличкої частини нашого краю і без якої будь претензії на повноту матеріялу.

Тимчасом усї такі традиції в новійших часах, як і всяка иньша старовина забувають ся і тонуть у хвилях тої економічної та соціяльної кризи, яка захапує чим раз глубше й острійше широкі верстви нашого народу. Люди покидають свої насиджені від віків

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО
ОБЛАСНОГО

місця, їдуть юрбами в далекий світ і забувають ті традиції і перекази своїх батьків і дідів, що колись своєю поезією красили їх домашнє та громадське житє, робили цїкавим або оживлювали кожде старе дерево, кожду стежку, кожду могилу або калабаню на полї.

Все те треба би зібрати, поки час, а властиво зібрати ті останки, що ще лишили ся в памяти нашого народа. Етноґрафічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка звертаєть ся отсим покликом до всїх, кому дорога наша бувальщина і дорогі традиції того народа, що й доси росить своїм потом рідну землю: Збирайте ті традиції і перекази, не дайте загинути їм у завірюсї нашого часу. Иньші народи назбирали їх велику силу або й тепер заходять ся коло їх збираня. Не вжеж ми одні лишимо ся по заду і опинимо ся колись бездомними сиротами, яких нїщо не вяже з їх родом і рідними гнїздами?

Людові місцеві перекази розпадають ся на кілька віддїлів, які при збираню і записуваню треба би трактувати окремо.

I. Перекази про місця. Сюди належать:

1) Назва села або міста, відки вона взяла ся, чи була може яка старша, хто й чому перемінив її? Чи не лишив ся слїд старої назви, при якім місцї, урочищу, части поля або части села?

2) Назви поєдинчих частий поля, ґрунтів, пасовиск, вигонів, кутків села або хуторів, слобід, виселків, відлюдних коршем, розвалин старих будинків і т. и.

3) Назви рік, потоків, озер і калабань, ставів і всяких водяних притоків.

4) Назви доріг, лїсів, дебер і ярів чи то в лїсах або по полях, і оповіданя про те, відки взяли ся ті назви, чи були які давнїйші, коли й чому змінили ся?

II. Перекази про людий. Сюди належать:

1) Перекази про перших основателїв села, перших поселенців і про їх пізнїйшу долю.

2) Перекази про ворожі напади Татар і Турків, розбійників і злодіїв.

3) Перекази про давнїйших і новійших панів, володарів або лише державців села, давніх війтів і старшин, плєнїпотентів і людий, що правували ся та бороли ся за громаду.

4) Перекази про людий чим будь визначних у громадї, майстрів, будівничих, ковалїв, мельників, шевцїв, кравцїв, штукарів.

5) Перекази про визначних співаків, музик, дяків, учителїв

і священників, що причинили ся до розбудженя духа в народї або спиняли його розвій.

6) Перекази про житє теперішнїх селян, про ріжні незвичайні пригоди, подорожі, процеси, конфлїкти з властями і т. и.

Ми певні, що збірки отаких матеріялів, чи їх кому удасть ся записати більше чи менше, будуть цїнними знадобами до пізнаня нашого народа і новим культурним вкладом у його житє і для того просимо всїх, хто має змогу й охоту, звертати на них увагу, списувати їх і присилати на адресу комісії. Для прикладу подаємо тут кілька таких оповідань.

1.

Назва села Голов.

Єк истєв Довбуш Дїдушка, тай узєв Дїдушкову го́лов из собов, а шє мав знов з такйих двох головачів голови. Тай тоти усї три голови узєв из собов. Та кажут, шо виніс Довбуш тоти голови зверх на Голови и там поклав у дупло єлиці и вид того звет ци цїле село Голови. Тай давна печєтка громади Голови мала 3 голові.

Зап. у Головах, косів. пов. 1907, Петро Шекерик Доників.

2.

Присїлок Синєкова тому сє так називає, бо там давно був великий лїс і там родили сє такі губи, синєки. Той лїс вирубали, побудували село і так назвали Синєкову.

Зап. 1901 р. М. Росткович.

3.

Там за „Болотом“ є поле, називає ся Бакаїха. То кажут, що Турки стояли під містом. А єден з вежі тої церкви, що над ставом, як вимірив (давно шевська башта), тай за́бив Турка башу — так Матир Божа допомогла. С того називає ся Бакаїха.

Зап. від матери Осип Мартинюк в Тернополи.

4.

Чому в Головах називають плай „Просічьки“?

Розказуют, шо давно на цїлї Голови ни було дорих. Лиш утуда коло Цюбив перший раз просїкли, прорубали дорогу криз лїс

у полонини. Тай вид того, шо криз лїси просїкли, тай тимунь си зве „Просічьки“ плай.

Зап. в Головах, косів пов. 1907, Петро Шекерик Доників.

5.

Звідки пішла назва „Гарасивка“?

Розказуют, шо давно Доникови записала си якас баба Гараска. Тай тот ґрун Гарашін и до сегодне звит ци „Гарасивка“.

Зап. в Головах, косів. пов. 1907, Петро Шекерик Доників.

6.

На виликодньі сьвита, йак ризирекцийа ўопходила, взьила жінка дитину на руки і пішла з дитинов вівцьі завиртати. І дивит сьи, йакісь склеп ў горі фтворинний. І вона пішла до того склепу, дивит сьи — стойіт столик. Вона взьила дитину, поставила на столик. І хочи сьи ф тім склепі розгльинути. Дивит сьи, стойут ў бочках гроші. Тей вона пішла, набрала си гро́ший і занесла до дому. Виртайи другий рас до того склепу і дивит сьи — вже нима ньічо, но чиста гора так йак все стойіт. Плачи жінка. Уповідайи льудьом, шо сьи стало. А с тих гроший чиринки стали. Так льуди кажут ті жіньцьі, за рік, жиби вона чикала того часу знов. Шось знов там зобачит.

Прийшов той час. Стойіт жінка на тім самім місци. Нарас фтворайи сьи гора і двері ўтворили сьи. Дивит сьи — сидит дитина на столику. Закулило ноги. Та́к йак посадила. Прийшла мама, ўхопила туйу дитину. Тей но вийшла і фступила на поріх, нарас двері йак траснули... Шчасьцьи, шо йі ни забило; тілько но спідни́цьу вурвало.

Принесла туйу дитину до дому, питайи сьи: „Шчо ти, сину, там йіла?“ Кажи: „Міґдали, фіґи!“*)

Пожило кілька день, тей вмерло.

Зап. від Яндруха Стецїя в Будзанові, теребовельського пов. 1902, О. Деревянка.

7.

Відки пішла назва скали в Ріжні „Сокільський“.

Кажут, шо у скалї тий давно си виводили соколи и вид того,

*) Се оповіданнє про Будзанівську „кручу“ — О. Д.

шо там давно виводили си соколи, призвано и до сегодне ту скалу „Сокільский“.

Зап. в Головах, косів. пов. 1907, Петро Шекерик Доників.

8.

Фіґу́ра.

У Во́цлаві по́ніж Жидаче́ва є желі́зна, вели́ка фіґу́ра. Пої́хаў тамтуди́ пан. Прии́хали нат рікý Стрий. — Їхай! ка́же пан до фі́рмана. — Не мо́жна, вели́ка во́да, пото́пимо ся. — Їдь, не пита́й нїчо́го! — Але пото́пимо ся, вода́ вели́ка. — Їхай! Тай пої́хали. Заї́хали на середи́ну рікí. То́пєт сї. Але сї яко́сь ви́ратували. То пан каза́ў ви́мурувати фіґу́ру; каза́ў там написа́ти:

Пан Пану фіґуре на памйонтке висадзїл,
Жи Пан пана з нєшченсьця випровадзїл.

Зап. в Лікти, дрогоб. пов. 1901 р. Вол. Левинський.

9.

Як Турки, ци Татари, були тут, нападали на наш край, тай як уже їхали гєт, то єібрали сї на поли на єднім місци, і звіттам відїздили, тай тому тото поли до нинька називає сї: „відїздна“. А до тої відїздної припирає: „могилка“; то повідают старі люди, жи як була війна, тай вже по тій битві мали ховати побитих жомнєрів, то тоти жомнєри, що лишили сї живі, взєли, тай поскидали побитих на купу, тай кождий жомнєр принїс єдну шипку зимлї і з тої зимлї, що кождий по разу принїс, висипали таку гору, як от тепер видити.

Зап. від Василя Онишкова в Іванівцях, жидачівського пов. Н. Левицька.

10.

Чу г а́.

Є в Губинї могилка в двох місьцїх, називає сьи „На троснї“. Там йе троха гей обкопано, жи приповідают, жи в часї напа́дїў татарських там робили чугу́ — такий знак чуга́. — Йиден стойаў коло тої чуги і вважаў, відки на́йдут Татари, чилї арда́ турецка і зарас даваў знак коло тої чуги, а котрий робиў на полю, то вважаў на той знак і фтїкаў.

Зап. в Костїльниках, бучацьк. пов. 1904 р. Мир. Капій.

11.

Песїголовцї і сироїди.

Було дес даўно у Туречинї. Они мали трое очий, двоє з переду, а одно з заду ў потилици. Песїголоўцї йик зловили нашого чьоловіка, то годували кіньцким молоком, оріхами та ожельудем з дуба. — Наші люди з гір, ходили до Татар рабувати. Раз имили наших кількох, та заперли їх у стайни з помостом.

Раз пишли ті песїголоўци Татари до свеї божниці, а лишили стару бабу, що мала одного для них спечи, йик вернуть з біжниці. Баба напалила ў печі, тай покликала одного нашого чьоловіка, щоби сїдаў на колесо, — а то колесо було таке, шо йик хто на него сїў, то йик закрутити колесом, то чоловік упаў на поміст, а поміст буў, йик западка, перехилиў си тай падаў просто ў піч.

Але тот чьоловік кажет: ануко сїдайти, бабко, най я знаю, йик то сїдати. — Баба сїла справити му, йик то сїдати, вин закрутиў колесом, баба на поміст у западку, тай ў піч. — Тогди вин, брате, вибери ключі, відомкни ту стайню, тай випусти ўсїх. Тай ўтїкали ночами, а ў днину залазили ў багна, тай пролежували днину, ховаючись, щоби ни имили. — Так повиходили з відтиў аж ў гори. Були то люди моцні такі, шо виходили. — А ситї були, шо тьижко було йти, али они брали, соли цїлиці лизали, води пили, лежали днями ў багнах ў водї, тай тонкли, вода їх стьигала. — Найсїльше тїкали вид нас з воська, тай ховали си коло хат ў гори. — А йик питали старину, де дїти, то казали, що тїкаўть ў Туреччину. — Тай багато виховувались у Туреччинї, на Угорщинї. — Днями ў дубровах непрохідних, а ночами рабували. Збирали си ватагами ў товариства, тай ходили рабунком сьвітами.—Так стали опришки.

Записав у Головах, косів. пов. від Дмитра Шекирика Лука Гарматїй.

12.

Цїсар Йосиф Другий.

Цьісар Йо́сиф Дру́гий, котри́й льубиў войанжува́ти і практикува́ти по сьвітьі, йидно́го ра́зу ўзьиў собі стрільбу́ і пішо́ў на польо́ваньи. До́ки польува́ў, то польува́ў, а наре́штьі заблуди́ў і ходи́ў блука́йучи. Аш ту ньіч запа́ла. А він трафи́йии на йаке́сь сьві́тло ў хати́ньі; прихо́дит і ка́жи „пома́йбіг“ і про́сит о ньічльіг. А той ґазда́ приймайи і сло́во по́-слові викига́йи зза ко́убицьі го-

рі́ўку і наливáйи і кáжи: Дай Бóжи здорóвйи, панúчу.—А панúч сьи окигáйи, áли жи ў чужí хатьí — нимá жéрту і мýсит пúги. Вúпили по однóму і по другóму, а потóму і по трéтому. Аш ту ґаздá кáжи: давáй, жíнко, вичéру! — а на вичéру дайýт барабóльу — ну і йідьáт. А по вичéрі ґаздá за сопíўку і зачинáйи грáти: йдьіт, панúчу, з мóйоў жíнкоў гульáти.—Шчош панúч бíдний? хоць му ни ў смак, áли мýсит, áли йде і гульáйи, а потóму прóсит йиго́, абú го додньа вúпровадиў на дорóгу. А він кáжи: Ни так, панúчу; підéм обá; йа підý зáўтра з мítлами і підéм ў компáньійі. Йа трóха мітóл мáйу, а дóсьвіта дорóбйу і підéм до мíста.—І ў тьім льигáйут спáти.

Дó-дньа ґаздá ўстайú до мітóл і кáжи: ўставáйти, панúчу, будéти прýтики стругáти; бóрши нарóбим і бóрши пídим! Йак нарóбили мітóл, викигáйи ґаздá горíўку і вúпили по йиднóму і пішлú до мíста. А панúч ў дорóзьі роздýмаў собí, чим би сьи ґаздóви відньúчити, абú дáти чесьть за чесьть. І кáжи йимý: Скажú ти миньí, шчо ти найльíпши льýбиш йíсти?—Панúчу, кáжи, дльа мéни нимá ньіц льíпшого, йак боршч сúрватчиний, пирогú і кáши!—Ідýт дáльі; шчось сьи хлопóк роздýмаў і питáйи сьи: Панúчу, а по чім сьи цьíсари пізнайú?—А він йимý кáжи: Дивú сьи, комý сьи найбíльши льýди кланьúйут.—І ідýт дáльі. Прихóдьи до мíста, ідýт биз мíсто, а ту сьи льýди кланьúйут, а хлопóк кáжи: Ни знáти, панúчу, чи ви цьíсар, чи йа цьíсар, бо ту сьи льýди кланьúйут.—А він кáжи: А йа знáйу? І пішлú дáльі. Панúч йде до бýрку, а хлопóк лишúйи сьи мítли продавáти.

Прихóдит цьíсар до бýрку і роскáзуйи зáраз дльа компаньíстого того́ обíд, і то шчо? Тотó, шчо він льýбит: боршч с сúрватки, пирогú і кáши. А за ним висилáйи слýгіў, абú го зáраз припровáдили, абú казáли, шчо ту тра мітóл і ўсьі забирé сьи. Видýт йиго́, а він сьи кíшит, гадáйи собí: дóбра річ, ўсьі мítли рáзом продадýт сьи. Привóдьи йиго́ — а то до палáцу — і кáжут йимý, жибú йшоў до покóйу. А він ўже с страхý гúни, бо вúдит, жи то пльац ни дльа нéго. Привóдьи йиго́, а ту ўже стьіл готóвий; саджúйут йиго́ і кáжут йíсти. А він сам ўже ни знáйи, шчо рóбит. Али ту ни жерт, так йак і с панúчем бýло і мус йíсти. І бирé і йíсьть. А по тьім обíдьі сьідáйи йиго́ панúч до фортипúáну і зачинáйи грáти, а йимý кáжи: Ідú з мóйоў жíнкоў гульáти; гульáў йа с твóйоў, а ти типéр вітгульáй з мóйоў.— Али хлопóк зо страхú аж мáло ни пýкни; áли ту ни жерт і рад нé-рад бирé цисарýўну

і му́сит гульа́ти. А по тім та́ньци бире́ цьісар шкату́лу і ка́жи йиму́: Плачу́ ти за мі́тла і дайу́ ти винадгоро́ду, аби́с уже́ ныґди мі́тла ни робиу́, бо то ду́жи мали́й заро́бок; тылько пру́тикіу йа струга́у, а ти казау́, жи то на йидну́ мі́тлу́, а мі́тла́, каза́у́йис, жи йак до́бри піде́, то буде́ два нови́х, а йак зле, то йино́ па́ра три.— І випуска́йут хлопка́ з бу́рку йак ниживо́го; а́ли потім у́же йидна-ко́во мітол ни робиу́ і ґаздува́у собі цылко́м ина́кши, аж до́ки ни поме́р.

Зап. в вересни, 1895 р. в Пужниках, бучацького пов. від Потерловича В. Гнатюк.

13.

Кордон по Стрипу.

Знов памйитка сьвідчит, шо буу кордон по Стрипу. І втікали с сего кра́ю дизинтири воськові і довідау сї двір; пан називау сьи Ширш і панич Франьцїшко. І хотіу полапати два дизинтири. Раз догониу нидалеко Стрипи — в лїсї, що називає сьи „в Нетечі". Тоті сьи жомньири ни дали, і йиден жомньир застрілиу паничи, а другий фірмана. Там хрест стоїт, де панич вбитий. То сьи дїяло в 1812 р.; тогди буу кордон росиицький по Стрипу. А ше попри Стрипу є знаки, де були такі стражниці чилї буди, такі чирбаки. Типер як Росія Апоиціів пібє, то буде відбирати.

Зап. в Костїльниках, бучацького пов. 1904 р. Мир. Капій.

14.

Поли́аки збира́ти сьа Варша́ву відби́ти. І у́ни йак та́м сьа боро-ни́ли і звойува́ли были́ кі́лька риґиме́ньтыу Маскальо́вих. Йак Маска́ль опступи́у, за́биу у́шистко. І ни брау ныіц, хиба́ тоту́ бронь, шчо ма́ли, ку́льі, шаблы́, то у́шистко там вельіу закопа́ти. То ты, шчо зако́пували, то мунду́ри собі бра́ли.

Наш пан наййасьныішший ни боронйу йім, жи сьи збира́ли. Али во́ська ни дава́у на по́міч, хи́ба сьи тотьі самі вили́кі пано́ви, бурґи́ри, збира́ли. І шче собі найма́ли, дава́ли гро́ші таки́м, жиби́ з ни́ми йшли.

Зап. в Мшанци, старосамб. пов. 1899 р. від Ів. Сенчишака В. Гнатюк.

15.

Як скасовано панщину.

Три́цєть пєть маґна́тїў, таки́х вили́кіх панї́ў є у на́шого цї́саря. Ўни шчо три ро́кі з'ї́здят сї до Віднї і там сї місяць бальова́ли. Яку́ ра́ду ме́жи собо́ў ўра́дили, то са́ми то́го не могли́ зроби́ти, іно́ му́сїли то до цї́саря засла́ти. Ўра́дили, жиби́ ка́ждий подарува́ў сво́їм людя́м полови́ну па́нщини, то за на́ми пі́дут ўсї лю́ди, не за цї́сарьом. Засла́ли єдно́го маґна́та до цї́сарє зане́сти, шчо ўни хо́чут сво́їм людя́м полекші́ня зроби́ти. Цї́сар хотї́ў сї згоди́ти тай піў па́нщини подарува́ли. Але єде́н мінї́стер ка́же: то зле, найяснї́йший мона́рхо, тепе́р, ка́же, край неспоко́йний, як, ка́же, пан подару́є полови́ну, то весь край піде́ за ни́ми воюва́ти, не за цї́сарьом. Моў, няй тобі́ подару́ют. Дру́гий день цї́сар засла́ў мінї́стра до них, аби́ прийшли́ до нього. Но, ка́же, шчо ви хо́чете подарува́ти полови́ну па́нщини, подару́йте мінї́. Так ўши́цькі подарува́ли. І ўсї сї підписа́ли са́ми, шчо дару́ют полови́ну па́нщини, а цїсар ка́же: коли́ ви дару́єте свою́ полови́ну, то я дару́ю та́ки свою́ полови́ну. Так скасуваў цї́сар па́нщину.

Але як тоти́ вели́кі маґна́ти подарува́ли, то малї не хотє́т подарува́ти. — Коли́ вели́кі пани́ подарува́ли, то ви малї́ му́сите подарува́ти. До два́цят лїт діста́нете облїґа́цию, а ко́три хо́чете, то ді́станете гро́ші ра́зом с ка́си. Тай сї панщина скончи́ла.

Зап. в Лікти, дрогоб. пов. від Івана Кулинича, по прізвищу Гаврильцева, у серпнї 1901 р., Вол. Левинський.

16.

Ба ни зна́ти, чи то пра́ўда, шчо Ро́тшільд на гро́шах ўмер? Та йак? (питаю). Та пішо́ў до скле́пу (пивницї), де гро́ші маў і ўтвори́ў две́рі за собо́ў, а цуґ (продув) йак потьигну́ў, замкну́ў две́рі — а кльучі́ бу́ли з дру́гого бо́ку. Він кричи́ў там, кричи́ў, аш заги́б; а за ним шука́ли і ни могли́ знайти́. Аш по йакі́мсь часьі́ прихо́дьит до скле́пу, а він ниживи́й.

Зап. в Пужниках, бучаць. пов. в вересни 1895, від Ник. Даньковича В. Гнатюк.

17.

Про цїсаревича Рудольфа.

Рудольф багато прикростїв робив батькови. Раз привів цїса-

сареви три коні: одного худого, другого товстого, а третого сліпого. Батько (цїсар) видивив сї, бо ни знав, що ті коні означают. А Рудольф пояснив батькови, що кінь худий — то хлоп — Русин, кінь товстий — то Жид, а кінь сліпий — то ти, батьку, — говорив Рудольф, бо ни видиш, що Жиди роблят в твоїм царстві. Хлопи працюют, ни досипляют, ни доїдают тай голодні і худі, як той кінь".

Зап. в Подусильній, перемишлянського пов. 1901 р., від Василя Юркова Т. Дерлиця.

Від Етноґрафічної Комісії Наукового Тов. ім. Шевченка.
Львів, ул. Супінського, ч. 17.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України
СВЦ 1378

5.00
СВЦ 1376
СВЦ 1376

писати все.

РК